

ZAJKOWSKI Konrad¹
DUER Stanisław²

STEROWANIE BEZSZCZOTKOWYM SILNIKIEM PRĄDU STAŁEGO

W artykule omówiono zasadę działania bezszczotkowych silników (BLDC). Omówiono sposoby sterowania i detekcji chwili komutacji. Omówiono kilka metod stosowanych do pomiaru kąta położenia wirnika. Przedstawiono sposoby sterowania kluczami elektronicznymi metodami unipolarnymi i bipolarnymi.

CONTROL OF BRUSHLESS DC MOTOR

In the article has been presented principle of brushless motors (BLDC). Discusses ways to control and designate time of commutation. Discusses a few methods used to measure the angle of the rotor position. Presents ways to control transistors in bipolar and unipolar methods.

1. WSTĘP

Wśród silników synchronicznych prądu stałego wyróżnić można silniki bezkomutatorowe (BLDC). Silnik ten nie posiada komutatora mechanicznego, a wirujące pole magnetyczne uzyskuje się dzięki sterownikowi elektronicznemu. Kolejność zasilania faz silnika jest zależna od sygnałów sterujących, które generowane są w oparciu o sygnał położenia wirnika. Dzięki usunięciu komutatora mechanicznego uzyskano wiele zalet tego silnika. Brak szczotek na komutatorze to brak wyładowań łukowych, zmniejszenie zakłóceń radioelektrycznych i zwiększenie bezawaryjności. Pozwala to na pracę silnika w środowiskach agresywnych i wybuchowych. W silniku BLDC nie występuje zjawisko utraty synchronizmu w przypadku przeciążenia silnika, co jest wadą innych maszyn synchronicznych. Wynika to ze sposobu generowania wirującego pola magnetycznego. Pole to jest kształtowane z pomiaru kąta położenia wirnika względem stojana a nie jak w pozostałych maszynach synchronicznych w dziedzinie czasu.

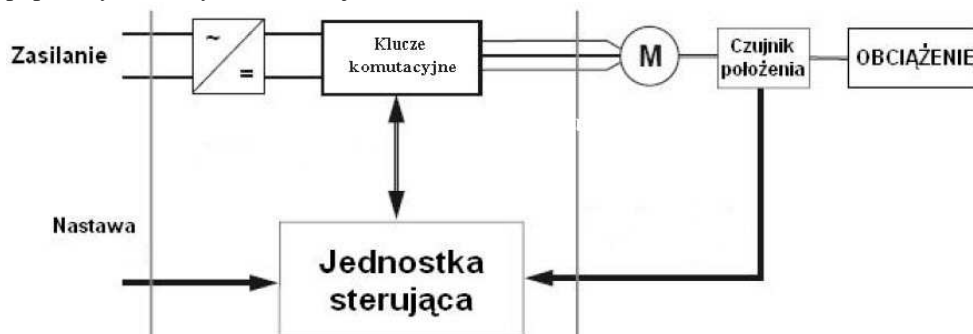
¹ Politechnika Koszalińska, Wydział Mechaniczny; 75-620 Koszalin; ul. Raclawicka 15-17.
Tel: +48 3478-426, E-mail: konrad.zajkowski@tu.koszalin.pl

² Politechnika Koszalińska, Wydział Mechaniczny; 75-620 Koszalin; ul. Raclawicka 15-17.
Tel: +48 3478-262, E-mail: stanislaw.duer@tu.koszalin.pl

2. UKŁAD STEROWANIA

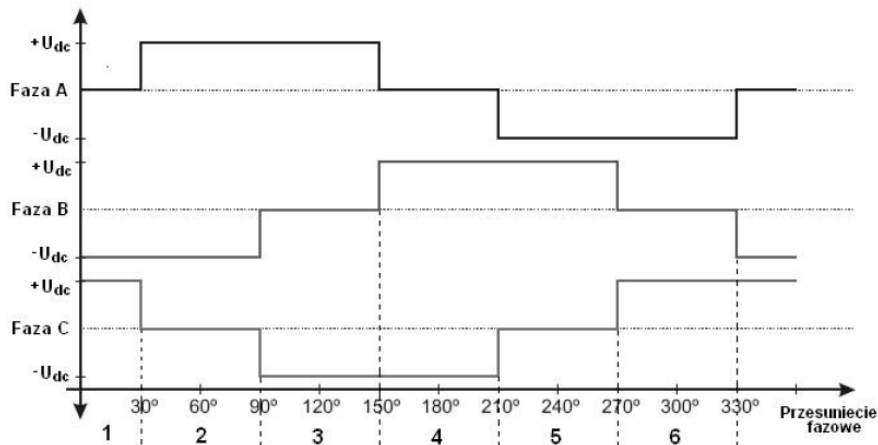
Wśród wielu metod sterowania kluczami w komutatorze elektronicznym silnika BLDC trudno o jednolite uporządkowanie algorytmów. Literatura krajowa najczęściej stosuje podział sterowania silników bezszczotkowych na sterowanie trapezowe (nazywane potocznie klasycznym bądź blokowym gdzie rozkład pola magnetycznego jest trapezoidalny) i sterowanie sinusoidalne [1, 3].

Poniżej przedstawiono schemat blokowy układu sterowania silnikami BLDC. Jest on poprawny dla wszystkich rodzajów silników BLDC.

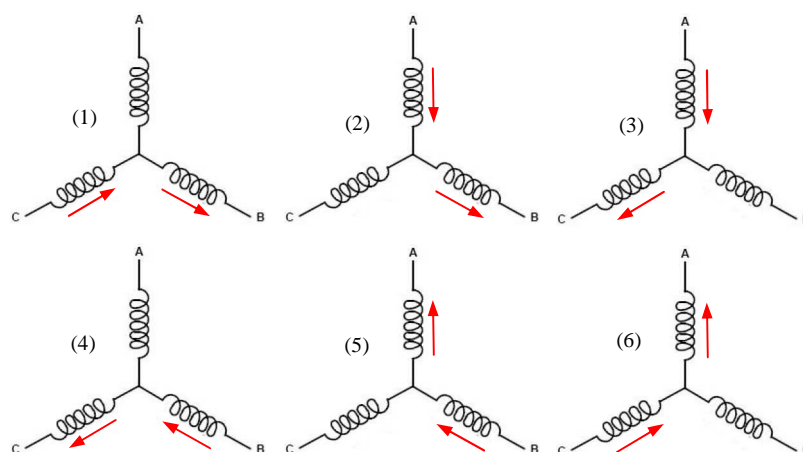
Rys.1. Schemat blokowy układu sterowania silnikiem BLDC

Do utrzymania synchronizmu jednostka sterująca wykorzystuje sygnały z czujników położenia wirnika. Przebiegi napięć sterujących zależą od konstrukcji silnika. Poniżej przedstawiono przykładowe przebiegi dla trójfazowego silnika z uzwojeniami połączonymi w gwiazdę.

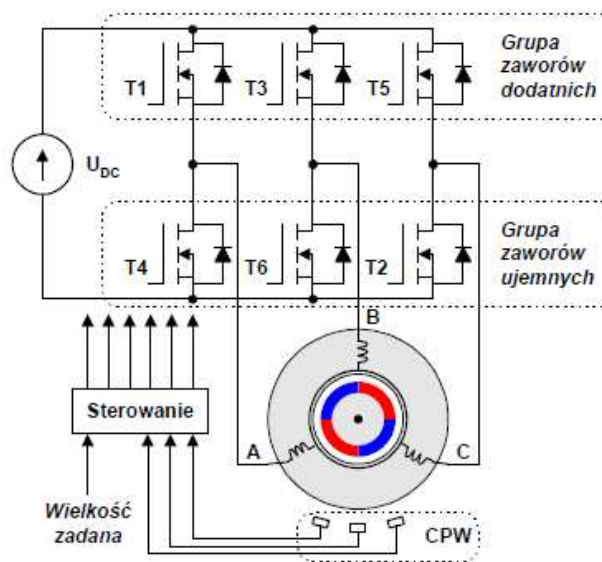
Rys.2. Przebiegi trzech faz silnika BLDC z uzwojeniami połączonymi w gwiazdę

Cechą charakterystyczną silników BLDC z uzwojeniami połączonymi w gwiazdę jest nieobciążanie jednej fazy silnika we wszystkich położeniach wirnika. Jeden cykl pracy składa się z 6 faz pracy.

Rys.3. Kolejne fazy pracy silnika BLDC

Zmiana kierunku przepływu prądu realizowana jest przez odpowiednią aktywację kluczy w komutatorze.

Rys.4. Schemat sterowania napędu silnika BLDC

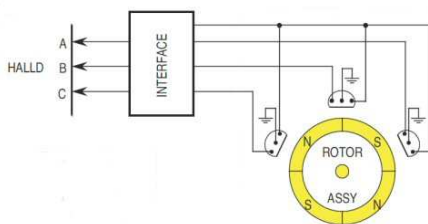
Wyróżnić można trzy sposoby określania pozycji wirnika względem biegunów magnetycznych stojana:

- pomiar zmian pola przez 3 czujniki Hall'a,
- impulsatory optyczne lub magnetyczne z licznikiem,
- pomiar SEM indukowanej w uzwojeniach stojana,
- wyliczenie prędkości przez układ sterujący wykorzystujący do tego model matematyczny danej maszyny.

Wymienione 4 sposoby dostarczają sygnały sprzężenia zwrotnego o różnym charakterze, dlatego każda metoda wymaga zmodyfikowanej struktury komutatora i algorytmów sterowania. Pierwsze dwie metody są metodami wymagającymi dodatkowych czujników. Pozostałe dwie nazywane są bezczujnikowymi i wymagają użycia odpowiednich wydajnych układów mikroprocesorowych, które będą w stanie wyliczyć wszystkie niezbędne informacje w odpowiednio krótkim czasie i dodatkowo sterować załączaniem kluczy falownika.

2.1 Wykorzystanie czujników Hall'a

Zmiana wektora pola musi nastąpić w ściśle określonym momencie. Trzy czujniki Hall'a dostarczają trzech sygnałów, reprezentujących sześć stanów komutacji. Każdej kombinacji sygnałów z czujnika Hall'a odpowiada jeden wektor natężenia pola stojana.

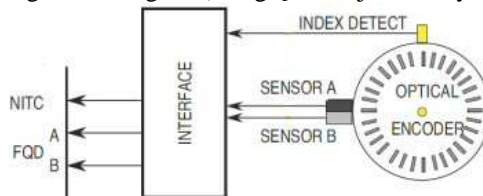
Rys.5. Struktura układu z hallotronami

Sygnały A, B i C z czujników Hall'a przyjmują wartości logiczne 0, 1 i zależą nad którym biegunem pola wirnika znajduje się czujnik. Wirujące pole magnetyczne tworzone w sześciu kolejnych krokach komutacji nie pozwala utrzymać stałego kąta między wektorami pola stojana i wirnika (od 60 do 120 stopni).

2.2 Wykorzystanie zewnętrznych impulsatorów

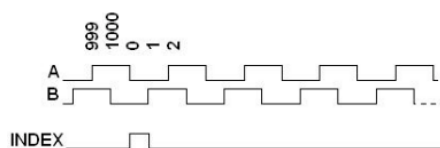
Zewnętrzne układy pomiaru kąta oparte na liczniku impulsów optycznych bądź magnetycznych wymagają specjalistycznych rozwiązań konstrukcyjnych. Często spotykanym rozwiązaniem jest zastosowanie kodera kwadraturowego wraz z układem czujników Hall'a w jednej scalonej obudowie (np. seria AS5040). Wewnątrz struktury układu znajduje się procesor połączony z matrycą czujników pola magnetycznego. Dzięki

specjalnemu algorytmowi procesor potrafi określić położenie linii sił pola magnetycznego (biegnących pomiędzy biegunami magnesu) względem tej struktury.

Rys.6. Struktura układu z optycznym enkoderem

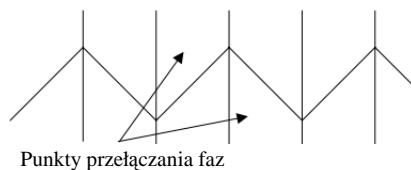
W przeciwieństwie do czujników Hall'a, sygnały z kodera kwadraturowego nie określają bezpośrednio pozycji wirnika i momentu komutacji. Na wyjściach A i B kodera wytwarzane są dwa przebiegi prostokątne przesunięte w fazie o 90 stopni. Liczba kolejno zliczonych zboczy sygnałów pozwala dokładnie określić przemieszczenie kątowe wirnika. Dokładność pomiaru zależy od rozdzielczości kodera. Pomiar dokonywany jest względem ustalonego punktu odniesienia, którym może być przykładowo impuls indeksujący z trzeciego wyjścia kodera, pojawiający się raz na pełen obrót.

Rys.7. Przykładowy przebieg sygnału na wyjściu kodera kwadraturowego

2.3 Pomiar wstecznej SEM (back EMF) –bezcujnikowy

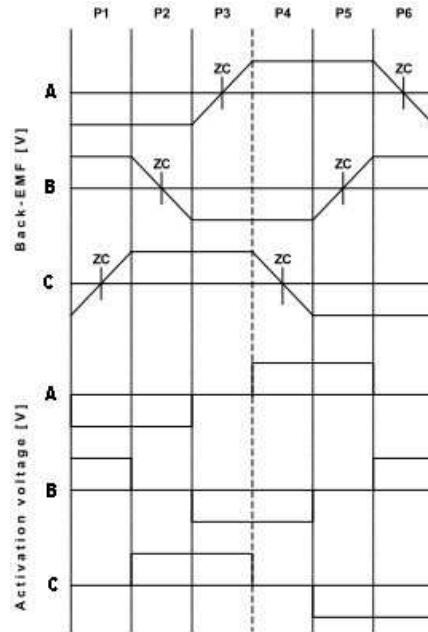
Obserwacja siły elektromotorycznej silnika BLCD w centralnym punkcie gwiazdowym pozwala określić moment, w którym załącza się kolejne fazy. Moment ten odpowiada sytuacji, gdy wartość sem osiąga minimum bądź maksimum.

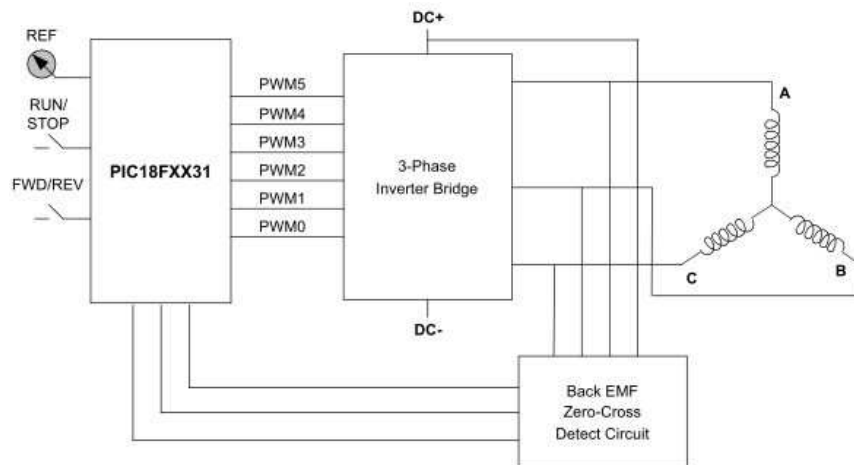
Rys.8. Przebieg siły elektromotorycznej w punkcie gwiazdowym

Niestety rzadko spotyka się silniki z wyprowadzonym punktem gwiazdowym, a ponadto żądane przebiegi nie są tak jednoznaczne (trudność z precyzyjnym określeniem momentu przełączenia fazy). Jednym ze sposobów ułatwiających pomiar jest obróbka przebiegu sem w wyłączonej fazie. Metoda ta oparta została na właściwościach trzeciej harmonicznej siły elektromotorycznej w otwartej fazie, której przebieg pokrywa się

dokładnie z przebiegiem siły elektromotorycznej w punkcie gwiazdowym maszyny. Moment przełączenia faz następuje w chwili, gdy scałkowana wartość siły elektromotorycznej w otwartej fazie osiągnie określony poziom.

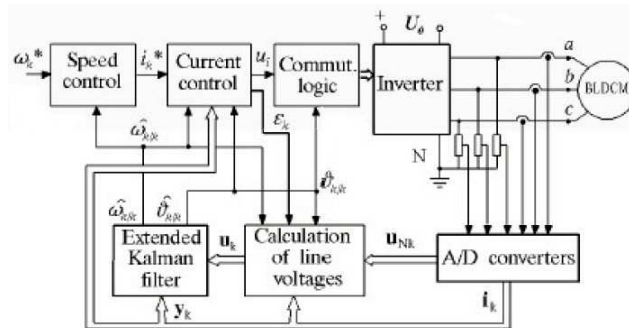
Rys.9. Przebiegi wstecznych SEM oraz prądu trzech faz zasilających

Rys.10. Przykładowy układ sterowania silnikiem BLDC

2.4 Wylczenie prędkości przez układ sterujący –bezczyJNIKOWY

Metoda ta ma największe wymagania od układu logicznego, gdyż do sterowania w tej metodzie wykorzystuje się ich model matematycznych. Sposób ten wymaga również precyzyjnego opisu matematycznego zjawisk zachodzących w maszynie i stałych fizycznych charakteryzujących silnik (np. rezystancja i indukcyjność każdej fazy, strumień magnetyczny magnesów trwałych, moment bezwładności). Układ mikroprocesorowy w czasie rzeczywistym na podstawie mierzonych napięć i prądów zasilających musi wyznaczyć położenie wirnika i obliczyć pozostałe zmienne do sterowania silnikiem. Ostatnio sterowanie za pomocą modelu matematycznego cieszy się coraz większym zainteresowaniem za sprawą rozwoju techniki mikroprocesorowej.

Rys.11. Schemat blokowy bezczyJNIKOWEGO układu pomiaru kąta i prędkości

Powyższy układ składa się z części:

- wysoko-prądowej (źródło DC, falownik, silnik),
- układu kontrolnego (regulator prądu i prędkości, układ logiczny sterujący załączaniem kluczy),
- pomiarowej (układy pomiaru napięcia i prądu w tym przetworniki analogowo-cyfrowe)
- filtr Kalmana i blok obliczający napięcia średnie w czasie rzeczywistym.

Filtr Kalmana jest podstawą działania tego układu. Filtr ten na podstawie pomierzonych wielkości u oraz i wyznacza chwilowe położenie i prędkość wirnika. Wielkości te są przekazywane do układu sterującego i układu obliczającego wymagane napięcia fazowe. Prędkość kątowa jest wielkością zadaną i jest przekazywana do regulatora prędkości.

3. PODZIAŁ METOD STEROWANIA

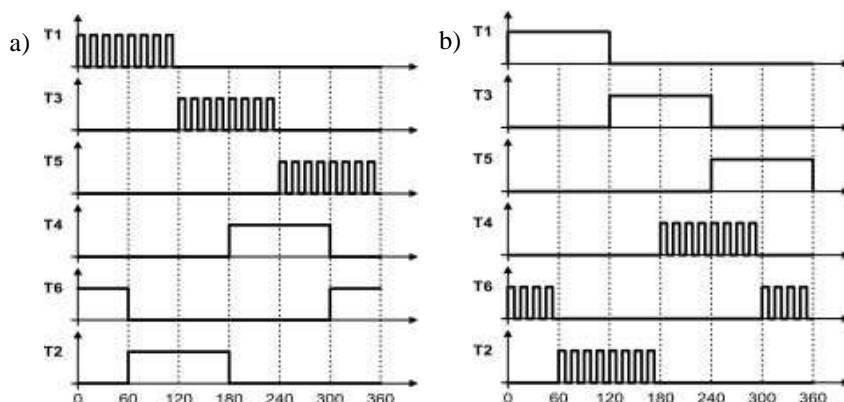
W silniku z komutacją elektroniczną kąt między osiami uzwojeń twornika i strumienia wzbudzanego zmienia się skokowo, co powoduje duże pulsacje momentu elektromagnetycznego. Ponadto indukcyjności faz silnika powodują zachowanie prawa ciągłości prądu. Pomimo wyłączenia tranzystora, prąd płynie w dalszym ciągu w obwodzie zamykanym przez diodę zabezpieczającą. Wymaga się zatem aby strumień magnetyczny twornika w silniku BLDC przyjmował strategię trapezoidalną. Uzyskuje się to poprzez

sterowanie PWM odpowiednimi kluczami komutatora. Wyróżnić tu można dwa sposoby sterowania. Metody prądowe (**symbol C**) bazują na zmianie prądów fazowych silnika. Metody napięciowe (**symbol V**) różnią się od prądowych tym, że wielkością regulowaną jest napięcie zasilające silnik.

Kolejny podział metod sterowania można przeprowadzić ze względu na kąt elektryczny pełnienia funkcji regulacyjnej przez poszczególne tranzystory. **Symbol 120** oznacza, że kąt pełnienia funkcji regulacyjnej przez jeden z tranzystorów wynosi cały okres przewodzenia, czyli 120° elektrycznych. W drugim przypadku każdy tranzystor pełni funkcję regulacyjną przez okres 60° elektrycznych – przez okres pozostałych 60° funkcję regulacyjną przejmuje zawór z grupy przeciwnej (**symbol 60**).

Ze względu na to, która grupa tranzystorów realizuje funkcję sterowania PWM strategii sterowania można podzielić na trzy przypadki. Gdy funkcję sterowania pełni tylko tranzystory grupy dodatniej (przez pierwsze 60° okresu przewodzenia), wówczas metodę tą oznacza się **symbolem Q+**. Jeżeli funkcję sterowania pełni tranzystory grupy ujemnej (przez ostatnie 60° okresu przewodzenia), wówczas metodę oznacza się **symbolem Q-**. Gdy funkcję sterowania pełni wszystkie aktywne tranzystory, metodę sterowania nazywa się **bipolarną** [2] a w pozostałych przypadkach **unipolarną**.

Przykładowo symbol C120Q+ oznacza, że funkcję regulacyjną pełni tylko tranzystory grupy dodatniej. W tym czasie tranzystory grupy ujemnej pełni rolę komutatorową.

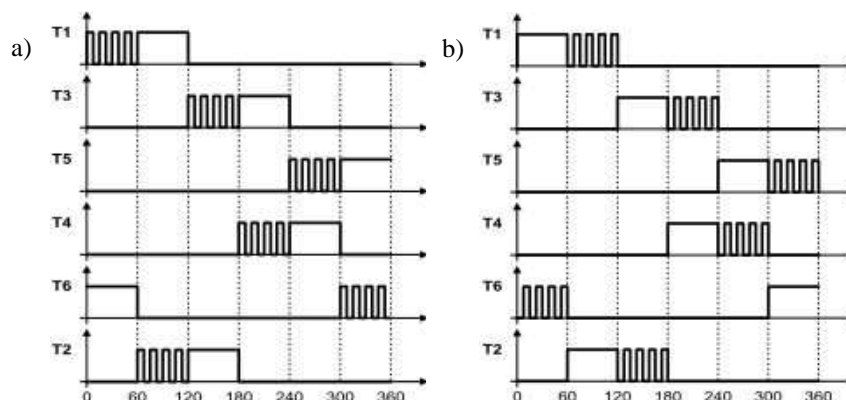
Rys.12. Aktywność kluczy a) C120Q+, oraz b) C120Q-

Analogicznie przy sterowaniu C120Q- funkcję regulacyjną pełni jedynie tranzystory grupy ujemnej. Tranzystory grupy dodatniej spełniają rolę komutatorową.

W metodach C120Q+ i C120Q- funkcję sterowania PWM pełni trzy tranzystory co upraszcza układ elektroniczny. Takie sterowanie niesie za sobą nierównomierne obciążenie tranzystorów i różne częstotliwości przełączeń.

W metodzie C60Q+ tranzystory przez pierwsze 60° okresu aktywacji pełni funkcję sterowania PWM, a przez okres kolejnych 60° spełniają jedynie rolę komutatorową. Analogicznie w metodzie C60Q- tranzystory przez pierwsze 60° okresu aktywacji pełni jedynie rolę komutatorową, a przez okres kolejnych 60° pełni funkcję sterowania.

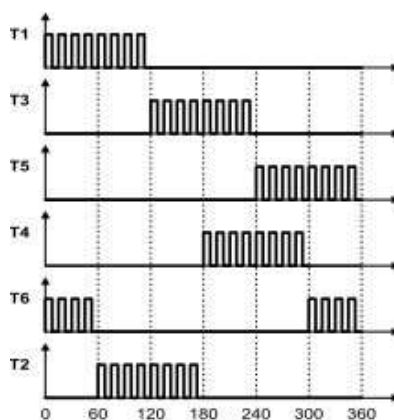

Rys.13. Aktywność kluczy a) C60Q+, oraz b) C60Q-

Zaletą metod C60Q+ i C60Q- jest równomierne wykorzystanie wszystkich tranzystorów. Wadą jest większa złożoność układu elektronicznego i nierównomierne częstotliwości przełączeń.

Przy sterowaniu bipolarnym przewodzące tranzystory obu grup pełnią równocześnie funkcje sterowniczą PWM oraz komutacyjną. Zaletą tego sterowania jest równomierne obciążenie wszystkich tranzystorów i jednakowe częstotliwości przełączeń. Wadą natomiast są wyższe straty.

Rys.14. Aktywność kluczy w układzie bipolarnym

Aby zapewnić takie same warunki pracy silnika przy zastosowaniu sterowania bipolarnego jak przy sterowaniu unipolarnym, należy zwiększyć częstotliwość przełączeń tranzystorów.

4. WNIOSKI

Silniki bezszczotkowe prądu stałego dotychczas znane są przede wszystkim jako silniki wykonawcze małej mocy. Wraz z rozwojem elektroniki silniki BLDC o mocy przekraczającej 1kW, znajdują coraz szersze zastosowanie w różnego typach napędów pojazdów elektrycznych. Największą sprawność tych silników zapewniają magnesy trwałe z domieszką metali ziem rzadkich. Zalety eksploatacyjne tych silników dotychczas zauważali modelarze (duża sprawność, małe gabaryty) oraz producenci sprzętu AGD (komputery, ksera, drukarki, itp.). Większe zainteresowanie sposobami sterowania tego typu silnikami w świetle taniejących sterowników i łatwiejszego dostępu do aplikacji prowadzi do zwiększenia obszaru możliwych zastosowań. Przedstawione metody sterowania są próbą ujednoczenia algorytmów implementowanych w silnikach bezszczotkowych prądu stałego.

5. BIBLIOGRAFIA

- [1] Dencer A., Glinka T., Jakubiec M., Polak A.: *Bezczotkowy silnik prądu stałego – sposoby sterowania komutatorem elektronicznym*. Zeszyty Problemowe – Maszyny Elektryczne Nr 65/2003, BOBRME Komel Katowice 2003.
- [2] Domoracki A., Krykowski K.: *Silniki BLDC – klasyczne metody sterowania*. Zeszyty Problemowe – Maszyny Elektryczne Nr 72/2005. Politechnika Śląska, Gliwice 2005
- [3] Dudzikowski I., Pawlaczyk L.: *Maszyny prądu stałego o magnesach trwałych i ich sterowanie – stan aktualny i perspektywy rozwoju*. Zeszyty Naukowe Politechniki Śląskiej, Elektryka z. 176, Gliwice 2001.
- [4] Przepiórkowski J.: *Silniki elektryczne w praktyce elektronika*. Elektronika Praktyczna 1/2004
- [5] Strona internetowa <http://www.ely.pg.gda.pl/kane/Dydaktyka/BLDC-instrukcja.pdf>